

"Den som tenker stort, feiler stort!"

Ordene tilhører filosofen Martin Heidegger (1889-1976), og de ble ytret som en kommentar til hans egen fortid som medlem av det tyske nazipartiet. Umiddelbart høres det ut som en billig unnskyldning, men kanskje han nettopp var en person som tenkte stort, og som feilet stort.

MENINGER

Kommentarer
Morgenledere
Aftenledere
Kommentarer
Grødums strek
Kronikker
Debattcentralen

TIPS EN VENN

Fra:

Til:

26. mai for 25 år siden døde en av Europas mest betydelige og kontroversielle filosofer, Martin Heidegger. Medlemskap i det tyske nazipartiet og begeistring for førerens rolle i samfunnet kaster en mørk skygge over Heideggers plass i historien. **Einar Øverenget**, som har tatt doktorgrad på Heidegger, tegner i dagens kronikk et portrett av denne omstridte tenkeren.

Det har vært hevdet at uansett hvor mye en filosof skriver og foreleser, uansett hvor mange temaer han eller hun forholder seg til, er det vanligvis bare ett problem som gjennomgående er et hovedanliggende: Hva vil det si å være? Det er i høyeste grad tilfellet med Martin Heidegger.

Når Heidegger i 1927 publiserte *Væren og tid*, et av det 20. århundres mest betydningsfulle filosofiske arbeider, innledet han med å hevde at dette spørsmålet har vært glemt siden Platons og Aristoteles' tid. Hvorfor? Jo, vi anser "væren" for å være det mest selvfølgelige av alle våre begreper. Vi benytter ordet "er" i de fleste av våre setninger. Men hva betyr det da at noe "er"? Heidegger mener at vi er ute av stand til å gjøre rede for hva som gjemmer seg i dette begrepet.

I god sokratisk tradisjon fremhever han at vi må undersøke hva det vil si å være et menneske for å kunne avdekke den forståelsen som skjuler seg i vår omgang med det som "er". Denne undersøkelsen er noe av det Heidegger er mest kjent for, fordi han utfordrer et syn som har vært toneangivende i den vestlige verden. Lenge har mennesket vært sett på som en slags tenkende ting. Heidegger betoner at mennesket ikke passivt er i verden slik ting er. Mennesket *har* en verden, og denne verdenen forholder det seg aktivt til.

Til tross for at Heideggers tenkning ofte blir karakterisert som et brudd med tradisjonen, er det viktig å huske på at han utviklet sin filosofi i nær dialog med tidligere filosofer. Det kunne være antikkens mestre som Platon og Aristoteles, eller moderne filosofer som Kant og Kierkegaard - Heidegger hadde etter sigende ikke så mange bøker i sin bokhylle, men alle klassikerne var der.

Han hentet også inspirasjon fra sin samtid. En av de filosofene som skulle få størst betydning for ham, var fenomenologen Edmund Husserl (1859-1938). "Jeg ble så rammet av Husserls verk at jeg leste det igjen og igjen," skrev Heidegger om Husserls *Logiske Undersøkelser*. Det var spesielt en tanke som fikk betydning for ham - læren om bevissthetens intensjonalitet:

Menneskets sjelelige aktivitet er slik at den alltid er rettet mot noe, at den alltid har en intensjon. Denne aktiviteten er ikke en virksomhet innelukket i menneskets indre som kun forholder seg til seg selv, slik en toneangivende retning i den moderne filosofien hevder. Menneskets bevissthet er ikke fanget i seg selv, den er på sett og vis alltid ute i verden. Husserl forsøker med dette utgangspunktet å etablere en ny forståelse av mennesket, og Heidegger

utvikler denne tankegangen videre.

Allerede Aristoteles karakteriserte mennesket som et rasjonelt vesen. Hvordan kommer denne rasjonaliteten til uttrykk? En av de mest sentrale av de moderne filosofene, René Descartes (1596-1650), utviklet et syn som har hatt stor gjennomslagskraft i den moderne veden. Han hevdet at mennesket lever et slags dobbeltliv, splittet mellom to ulike virkeligheter, en ytre fysisk og en indre mental. Descartes fremhevet at det er i den indre sfæren at menneskets særegne refleksjon og selvforståelse utspiller seg.

Heidegger kritiserer dette synet. Mennesket forholder seg til seg selv ved å ta del i verden, ikke ved å lede tanken tilbake til et selv som gjemmer seg i dets indre. Det er ikke først og fremst i den indre refleksjon vår selvforståelse kommer til uttrykk, men i vår umiddelbare omgang med ting og mennesker. Satt på spissen kan man si at det først er gjennom å tre inn i verden at mennesket blir seg selv.

Et viktig trekk ved Heideggers tenkning er at mennesket er så absorbert, så tatt opp i sine omgivelser at det for det meste ikke reflekterer over sin verden. Heidegger utvikler gjennom dette et nytt syn på menneskets rasjonalitet som har fått betydning langt ut over fagfilosofiens grenser. En dyktig bilfører skiller seg ikke fra middelmådige bilførere ved å tenke enda grundigere på sin aktivitet. Snarere tvert imot. Han skiller seg ut ved ikke å ofre den en tanke. Han lar seg helt og holdent absorbere og tillater aktiviteten å styre seg selv.

Det er først når det daglige virke bryter sammen at refleksjon og selvforståelse melder seg. Senere knyttet Heidegger muligheten for denne forståelsen til møtet med en førerskikkelse som har en innsikt den enkelte mangler.

Heidegger ble født i Messkirch i 1889, som sønn av en katolsk kirketjener.

Kirken skulle komme til å spille en sentral rolle tidlig i hans liv. Ikke bare var den med på å finansiere hans utdannelse, men etter at han var ferdig på gymnaset i 1906, bestemte han seg for at utdannelsen skulle lede ham tilbake til kirken. I 1909 trådte han inn som novise hos jesuittene, men forlot ordenen raskt på grunn av hjerteproblemer.

Heidegger fortsatte sine teologistudier i Freiburg en stund til, men til slutt avbrøt han presteutdannelsen. Til tross for at han opplevde bruddet med teologien som en krise, begynte han å bevege seg bort fra den katolske troen, og i 1920 erklærte at han brøt med katolisismen som system.

Det var tenkningen som virket sterkest på Heidegger, og i 1915 mottok han sin doktorgrad i filosofi. Han hadde gjort seg forhåpninger om en hurtig karriere - da, som senere, hadde han svært høye tanker om seg selv - men den stillingen i katolsk filosofi ved universitetet i Freiburg han hadde hatt i sikte, ble gitt til en annen. I mellomtiden hadde 1. verdenskrig brutt ut, og Heidegger ble innkalt som vernepliktig. På grunn av sin helsetilstand slapp han unna fronttjeneste - han jobbet med postsensur - et arbeid som ga ham rikelig med tid til filosofien.

I 1917 ble Heidegger tilknyttet universitetet i Freiburg, der han fungerte som Husserls assistent. Husserl var begeistret, endelig hadde han funnet arvtageren til sin fenomenologi. Det ble nærmest et far-sønn-forhold mellom de to filosofene. På samme tid utviklet Heidegger et filosofisk kampefelleskap med psykiateren og filosofen Karl Jaspers. De sto imot den stive kateterfilosofien, som de mente ikke tok hensyn til det eksisterende menneske.

Heidegger giftet seg med Elfride Petri samme år som han startet sin karriere i Freiburg. Ekteskapet varte livet ut, og de fikk to barn sammen, Jörg og Hermann. Historien har ikke vært nådig mot Elfride, hun har vært beskyldt for å kontrollere Heideggers liv og lede ham ut i nazisme og antisemittisme. Samtidig var Elfride en enorm støtte for sin mann, hun la alt til rette slik at han kunne ofre seg for filosofien. Heidegger tok imot omsorgen med den samme selvfølghet som han mottok oppofrelser generelt.

I 1923 ble Heidegger kallet til universitetet i Marburg, og hans karriere begynte å skyte fart. I løpet av sine første forelesninger vant han ry som den filosofen som skulle revitalisere den tyske tenkningen. Det begynte å bre seg et rykte om "filosofiens ukronede konge". Denne perioden ble enormt produktiv for Heidegger, og det var her han utarbeidet hovedtrekkene i sin filosofi. Blant hans studenter skulle mange ende opp som de fremste filosofene århundret fostret, blant dem Hans-Georg Gadamer og Hannah Arendt.

Forholdet mellom Heidegger og Arendt gikk ut over det rent akademiske. Heidegger ble umiddelbart tiltrukket av sin unge, briljante student, og Arendt gjengjeldte disse følelsene. De to ruvende filosofiske skikkelser var ikke bare forelsket, de ble også elskere på midten av 1920-tallet. Forholdet ble pleiet i den dypeste hemmelighet, men det gikk det ikke lenge før Heidegger avsluttet det. Han var gift, og han var redd for at det skulle gå ut over karriøren.

Bruddet i 1925 skulle følges av enda et brudd: Åtte år senere måtte den jødiske Arendt flykte fra Tyskland, mens Heidegger meldte seg inn i nazipartiet. Arendt skulle senere bli kjent for sin analyse og kritikk av totalitarismen i verker som *Totalitarismens opprinnelse* og *Eichmann i Jerusalem*. Det var Heideggers filosofi fra 1920-tallet som utgjorde det filosofiske grunnlaget for denne kritikken.

Hvordan kan det da ha seg at Heidegger ble nazist?

I 1928 ble Heidegger, på Husserls anmodning, kallet til å overta hans professorat i Freiburg. På det tidspunktet var Heidegger regnet som en av de fremste filosofene i Europa. Hans tenkning endret seg imidlertid noe vekk fra det perspektivet som er å finne i *Væren og tid*, og han konsentrerte seg mindre om mennesket og mer om væren som sådan.

Slik Arendt ser det, gikk Heidegger i den samme fellen som en rekke filosofer før ham (og etter ham) har gjort: Tenkeren blir noen ganger så imponert over sin egen fortrefelighet at han glemmer at det er mennesker, og ikke mennesket i en eller annen almen forstand, som bebor jorden. I sitt forsøk på å få systemet til å gå opp, overser han betydningen av det menneskelige fellesskap.

Et av de verkene som kaster lys over denne vendingen i Heideggers tenkning, er *Kunstverkets Opprinnelse* fra 1935. Det enkelte individ kan ikke lenger tre ut av sin absorberte tilværelse på egen hånd, det skjer gjennom møte med det store kunstverket. Kunstverket kan åpne for en forståelse av den verden det enkelte individ befinner seg i, det åpner en dør individene selv ikke er i stand til å åpne.

Dette kan kaste lys over Heideggers nazistiske tenkning: På samme måte som et stort kunstverk kan føreren samle folket og gi forståelse av den verden de befinner seg i.

I 1933 fortolker Heidegger sin tenkning på en måte som stemmer overens med en førerideologi, og han gir uttrykk for dette da han inntreier som rektor ved universitetet i Freiburg. På samme tid bryter han kontakten med Karl Jaspers, Hannah Arendt og Edmund Husserl. Et ubekreftet rykte sier også at Heidegger var med på å forby den jødiske Husserl adgang til universitetet. Husserl ble fullstendig isolert, og døde i ensomhet i 1938.

Heidegger gikk av som rektor etter ett år, men forble partimedlem til krigens slutt. Dette til tross for at han fra 1938 stilte seg mer kritisk til nazismen.

I rettsoppgjøret etter krigen ble Heidegger fradømt sin stilling, og fikk et nervøst sammenbrudd. Dette foranlediget ham imidlertid ikke til å ta et oppgjør med sin fortid. Han følte seg misforstått og urettferdig behandlet, og beklaget seg blant andre til dem av sine bekjente som var blitt forfulgt av det regimet han støttet. Hannah Arendt og Karl Jaspers stilte opp for sin tidligere venn, og det var ikke

minst takket være Jaspers at Heidegger ble gjeninnsatt som professor i 1951.

Heidegger fortsatte sine undersøkelser av spørsmålet om væren frem til sin død den 26. mai 1976, og dybden i denne tenkningen vil utvilsomt høre til høydepunktene i det 20. århundres filosofi. Men til tross for at han påvirket flere generasjoner av filosofer, blant dem Sartre, Merleau-Ponty og Derrida, vil hans nazisympatier også bli husket. Heideggers problem var ikke at han tenkte feil, hans problem var at han handlet feil.

Ethvert menneske som systematisk gjennomtenker en problemstilling, kan tenke feil, men det er noe helt annet å omsette disse tankene i praksis. Personen Heidegger viste simpelthen en påfallende mangel på dømmekraft.

Uansett hvor ubehagelig det enn må oppleves, må vi avfinne oss med at Heidegger var en av de største filosofene i det 20. århundre - og nazist. Det vil alltid være innsikt å hente i hans tenkning, men hans feil må vi også kunne dra lærdom av: Den som tenker stort, kan allikevel handle feil.

Utgiver: Aftenposten A/S, Oslo, Norge. Telefon +47 22 86 30 00. Alt innhold er opphavsrettslig beskyttet. © Aftenposten.